

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

“HANDAN’IN DÖNÜŞÜMÜ”

Ders: Türkçe A, Kategori 1

Sözcük Sayısı: 3992

Araştırma Sorusu: Halide Edip Adivar’ın “Handan” adlı yapıtında batılılaşma ve modernleşme etkisinde kalan odak figürün kimlik dönüşümünün dönem şartları ve aşk izleği üzerinden incelenmesi.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ.....	3
2. BATILILAŞMA VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU.....	4
3. EĞİTİM İZLEĞİNİN KADININ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ.....	6
4. AŞK İZLEĞİNİN KADININ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ.....	7
<i>4.1 Nazım.....</i>	<i>7</i>
<i>4.2 Hüsnü Paşa.....</i>	<i>9</i>
<i>4.3 Refik Cemal.....</i>	<i>10</i>
5. ODAK FİĞÜRÜN DÖNÜŞÜMÜ VE KİMLİKSEL YOK OLUŞU.....	13
6. SONUÇ.....	14
7. KAYNAKÇA.....	16

1. GİRİŞ

Entropi yasası tüm evrende her şeyin bir yapı ve değer ile başladığını ve değiştirilemez biçimde rastgele kaos ve tükenme doğrultusunda gittiğini söyler.¹ Değişim ve dönüşüm insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Doğduğu andan ölünceye kadar yaşadığı deneyimlerin ve farklı insanlarla yaptığı etkileşimlerin birleşimi olarak nitelendirilen insan bilinci değişime uyum sağlayıp karşılaştığı engellerle başa çıkmakla yükümlüdür. Kimliğini iyi yapılandırmış bireyde dönüşümün psikolojik olarak yapıcı ve geliştirici etkisi olabilmekteyken; karşılaştığı olumsuz durumlarla başa çıkacak güce sahip olamayan bireyde ise engelleyici ve “ben”liğini yıkıcı etkiye sahip olabilir.

Bireylerin sürekli değişmekte ve yeni ideolojilere göre şekillenmekte olan kimlikleri olduğu gibi toplumların da özümsemeye çalıştıkları ideolojiler ve farklı düşünce akımlarıyla şekillenen “kimlikleri” vardır. 19. yüzyıl Osmanlı’sında toplumda baskın kimlik olarak toplum yapısına yeni yerleşmeye başlayan modernleşme ve batılılaşma akımı kendini gösterir. Temelinde geleneksel Türk kimliğini aza indirerek Batı’nın düşünce yapısını yerleştirmek olan Batılılaşmanın bireyler tarafından detaylı bir şekilde sorgulanmadan, ilkelerinin taklit edilmesi toplum bilincine oturtulmaya çalışılan olumlu yeniliklerin önüne geçerek modernleşmenin yüzeysel boyutta kalmasını ve toplumun düzensiz bir fikir yapısı olmasına yol açmıştır.

Osmanlı’da sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardaki değişimler ataerkil Türk toplumundaki kadının sosyal hayattaki rolünün tekrar sorgulanmasına da zemin hazırlamıştır. 19. yüzyılda getirilmeye çalışılan modernleşmeyle kadının sosyal hayatta daha aktif rol alması beklenirken Batılı düşünce yapısının tam anlamıyla özümsememesi ise kadın bireyleri psikolojik bunalıma ve kimlik arayışına itmiştir. Dönem şartları ve uzamın getirileri, Tanzimat Dönemi’nde kaleme alınan edebi eserlere de yansımıştır. Nitekim, Halide Edip Adıvar’ın 1912 yılında kaleme aldığı “Handan” adlı yapıt, 2. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı uzamındaki batılılaşma ve modernleşme akımları ve çeşitli karakterler üzerinden odak figür olan Handan’ın kimlik dönüşümünü ve trajik yok oluşunu konu alır. Bir aşk üçgeni etrafında şekillenen ve

¹ *Sosyal Yaşam Ve Entropi Yasası: Dünyanın Sonuna Mi Yaklastık?* <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/30096>.

mektuplar aracılığıyla karakterlerin anlatıldığı bu romanda olay örgüsünün merkezinde “Handan” karakteri yer almaktadır. Handan, toplumsal normlara karşı gelen aykırı figür niteliğindedir ve tamamen benimsemiş olduğu Batılı düşünce yapısıyla henüz bir Türk kadınında gözlemlenmemiş nitelikte bir karakteri yansıtır. Toplumun modern düşünce yapısı henüz oturmamış olması sebebiyle odak figürün yargılanması ve ötekileştirilmesi, aynı zamanda da kafasındaki ideal yaşama ve evliliğe erişememesi gibi etmenler onu bir arayışa sokarak kimliksel yok oluşa sürüklemiştir. Yapıtın başlarında başka karakterler tarafından betimlenerek tasvir edilen Handan, yapıtın sonlarına doğru “ben” anlatıcı konumuna geçerek kendi iç dünyasını bilinç akışı ile aktarmaktadır. Türkçe A dersi kapsamında yazılan bu tezde psikolojik aşk romanı ve “trajik bir yok oluş” olarak nitelendirilen “Handan” romanının, Handan’ın içinde bulunduğu aşk üçgeni analiz edilerek dört bölüm halinde incelenmesi hedeflenmektedir. İlk bölümde batılılaşma ve modernleşme sürecinde kadının toplumdaki konumu, ikinci bölümde eğitim izleğinin odak figüre etkisi, üçüncü bölüm odak figür olan Handan’ın aşk yaşadığı karakterlerin figürün benlik algısına etkisi, son bölümde ise Handan’ın olay örgüsü boyunca geçirdiği kimlik dönüşümü ve benliksel yok olma izlekleri ele alınacaktır. Tezde bu konuların ele alınmasının sebebi; 1912 yılında kaleme alınmış “Handan” yapıtında görülen toplumsal sınırların ve özümsememiş ideolojilerin psikolojik dönüşüme yol açması izleği günümüzde de hala karşılaşılan bir sorun olması ve incelemiş olduğum tezlerin hiçbirinde dönem şartları ve kimliksel dönüşümün neden sonuç bağlamında tam anlamıyla ele alınmamış olmasıdır.

2. BATILILAŞMA VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU

19. yüzyılda ortaya çıkmış olan “Batılılaşma” Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı karşısında geri kalmış olduğunu vurgulayarak, devletin devamlılığı için her tür alanda Batı medeniyetinin örnek alınmasını zorunlu kılan² bir fikir akımıdır. Batılılaşma, 2. Abdülhamid Dönemi’nde Osmanlı’nın devlet yapısını kurtarmak için tek çare olarak getirilmiş geçici bir çözüm niteliğindedir. Batılılaşma fikir akımının yapay bir süreçte, ilkelerinin benimsenmeden topluma katılmış olması Batı’nın yalnızca taklit edilmesine ve toplum bilincinde kalıcı bir değişimden ziyade düzensiz bir dönüşüm olmasına sebep olmuştur. Yapıtta, Batı’yı temsil eden kadınların “*Cemal Bey’in*

² “Batıcılık.” Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1k>.

alafranga kızları” (Adıvar,11) olarak nitelendirilmesi ve kullanılan “alafranga” sıfatından da anlaşılacağı üzere modernleşme sadece erkekleri etkilemek için kullanılan ve yüzeysel boyutta kalan bir unsurdur. Bireylerin kendilerine özgün düşünce yapılarının birleşiminden oluşan ortak toplumsal bilinç, toplumu oluşturan bireylerin Batılılaşmayı benimsememiş olmasından olumsuz etkilenir. Batılılaşma süresince toplumsal değişme olgusu, "özgül bir değişimi değil; birbirleriyle içiçe geçmiş dönüşüm süreçlerinin bir yumağı"³ olarak ifade edilebilmektedir. Batılılaşmanın geçici bir çözüm yolu olarak algılanması, aile, eğitim, din gibi günlük hayatta önemli yer ediniş kavramlarda yozlaşmaya ve bozulmalara yol açmıştır. Aynı zamanda genel Osmanlı halkının gelenekleri ile batılılaşmanın uyumsuzluk göstermemesi için Batıcılık, eski gelenek ve göreneklerden ayrıştırılmamış ve iki düşünce yapısının da belli kısımları birleştirilerek yeni bir ideolojik düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Aniden bütünleştirilmeye çalışılan bu Doğu-Batı sentezli düşünce yapısı özellikle de kadın bireylerde kimlik dönüşümüne sebep olmuştur.

Modernleşme, az gelişmiş ya da gelişmemiş toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri için birçok açıdan sanayileşmiş devletler modeline benzeme sürecidir. ⁴ Modernleşmenin toplum ideolojisine katılmasıyla beraber Osmanlı’da siyasi, sosyal, kültürel ve politik düzlemlerde değişime yol açtığı gözlemlenebilmektedir. Toplumsal alanda meydana gelen her değişim, doğrudan ya da dolaylı yollarla kadının toplumdaki yerini ve bilincini etkilemektedir: “*Tahsili bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç lisan biliyor, artık kâtip olacak değil ya!*” (Adıvar, 60) Alıntidan da anlaşılacağı üzere kadınların toplumun siyasi, ekonomik, sosyal yapıların yanı sıra entelektüel yapısına katılması alışılmadık dışı bir durumdur. Toplum yapısında kadınların konumlarının belirsiz olması ve eşitlik için mücadele etmeleri “benliklerini oluşturmaları açısından kısıtlayıcı bir faktör olduğu için Halide Edip Adıvar, “Handan” yapıtında kadının özgürleşme ve benlik oluşturma sürecini ele almıştır. Dönem şartları göz önünde bulundurularak realist üslupla kaleme alınan “Handan” eserinde her ne kadar psikolojik aşk romanı olarak nitelendirilse de “trajik bir yok oluş”tan söz edilmektedir. Yapıtın, modernizmi benimsemiş odak figürün “yok oluşu” ile sonlanması, kadının

³ İnalçık, H. (2007) *Atatürk ve Demokratik Türkiye. Kırmızı Yayınları*, s. 78

⁴ *Modern Toplumun Oluşum Sürecinde Politika, Toplum Ve ... - Dergipark.*
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223564>.

özgürleşme sürecinde toplumsal görüşlerin ve dönem şartlarının kısıtlayıcılığının bireyin psikolojik dönüşümü üzerindeki etkisini eleştirel bir biçimde ele alır.

3. EĞİTİM İZLEĞİNİN KADININ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ

Eğitim, Batılılaşma süreci boyunca değişim geçiren alanlardan biridir. Eğitim, bireyin psikolojik gelişiminde ve sosyal hayatta yer edinmesinde önemli yere sahiptir. Kadınlar, kendi ideolojilerini yetiştirdikleri çocuklar aracılığıyla dolaylı yoldan da olsa topluma aktardıkları için toplumun fikir akımlarını şekillendiren bireylerdir. Önceki dönemlerde sadece doğurgan kimlikleriyle ön plana çıkan kadınların Tanzimat Dönemi ve modernleşmeyle beraber eğitim görmesi yaygınlaşmıştır. Batılı tipte eğitim gören karakterlerden biri de odak figür olan Handan'dır. *“Sakallı, sakalsız, sarıklı Kur'an ve Arabî hocaları; bazen çılgın, hoppa, bazen kuru ve korkunç İngiliz mürebbiyeleri; Ermeni, Macar, İtalyan daha bilmem ne cins musiki hocaları! Biz dört çocuk hep aynı hocadan aynı tahsili görüyorduk, (...)”* (Adivar, 42). Alıntıda da anlaşılacağı üzere Handan figürü aldıkları Batı sistemli eğitimle birçok farklı kültür ve ders hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Çeşitlilik ve kültür sentezi içeren eğitim sistemi, bireyin kimliğine büyük ölçüde katkıda bulunur ve bakış açısını genişletmesine olanak sağlar.

“Onda öğrenmek bir ihtirastı. Bilmek, daima bilmek, yalnız kitaplarda değil, tabiatta, insanlarda her şeyi, görünmez şeyleri bilip anlamak için onda ebediyen susamış bir dimağ vardır.” (Adivar, 28). Handan daima yeni bilgiler öğrenip kendini geliştirmeye yatkın biridir. Alıntıda “görünmez şeyleri bile bilmek” istemesi, Handan'ın entellektüel alana eğilimini ve benliğini oluştururken her türlü bilgiyi bilmek ve onlardan yararlanarak kapsamlı bir benlik oluşturmak istediğini sezdirir. Handan'ın ailesinin geleneksel eğitim sistemi yerine Batılı eğitim sistemiyle çocuklarını eğitmeyi seçmeleri Handan'ın küçük yaştan itibaren akıl yapısının gelişmesine ve yaşlılarından daha olgun bir konumda olmasına olanak sağlamıştır: *“Handan'ın erkekten kaçmak zamanı geldiği vakit alelade, bizim gibi kaçmadı. Teyzem taassubun bütün şiddeti ile çocuklarını en eski dostlarından, hatta akrabalarından kaçırdı Handan babasının birçok dostlarıyla hala oturur, konuşurdu.”* (Adivar, 29)

Handan'ın bilgi birikimi babasının arkadaşlarıyla entelektüel olarak tartışma yapabilecek düzeyde gelişmiştir ve bu yönüyle Doğu kültüründeki bastırılmış ve fikirlerini açıkça ifade edemeyen kadından uzaklaştırılarak Batılılaşmış kadın niteliğine bürünmüştür.

Handan'ın entelektüel tartışmaya açık olması onun sıklıkla çevresindekiler tarafından ötekileştirilmesine de sebep olmuştur: *“Evet, Handan pek iyi, nazik, akıllı bir kadın; fakat kadın da pek diyemeyeceğim. Lakırdı söylerken, düşünürken onun kadın olduğunu bile insan düşünemiyor.”* (Adıvar, 35). Alıntıda, Handan'ın entelektüel kimliği dolayısıyla “kadın”lığından soyutlandığı görülür. Dönemin Osmanlı'sında atermil bir toplum yapısı hakimdir ve erkeğe güçlü ve etken cinsiyet rolü atanırken, kadına ise sadece doğurganlık ve anne olma yönleri atfedilmiştir. Kadının sosyal hayatta bir yeri olamayacağı görüşü, Handan'ın sosyal bir kimliği olmasıyla çeliştiği için “erkeksileştirilir” hatta “cinsiyetsizleştirilir”. Halide Edip, yapıtlarında “yeni kadın” rolünü atfettiği kadınlarda sıkça bu tekniği kullanarak Osmanlı uzamında bir kalıba oturtulamamış olan kadınların düşünce hayatında yer edinmesini amaçlar. Handan da bu yönüyle toplum tarafından benliği tüm boyutlarıyla algılanamayan bir bireydir ve kişiliğinin bir yönünü gösterirken başka bir yönü olan “kadın”lık kimliğinden soyutlanmak durumunda kalır. Handan'ın kimliğinin parçalanmışlık durumu ve toplum tarafından kabul görememe durumları ise odak figürün içsel çelişkiler yaşamasına ve psikolojik bunalımına sebep olan etmenlerden biridir.

4. AŞK İZLEĞİNİN KADININ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ

4.1 Nazım

Psikolojik aşk romanı olarak nitelendirilen “Handan” romanında karakterin benliğinin yapımı ve yıkımını incelerken “aşk” ve “sevgi” temalarını göz ardı etmek imkansızdır. 19. Yüzyıl Osmanlı'sında kadınların evdeki roller ön planda olduğu için bireylerin kendilerine verdikleri değeri belirlemede çok büyük bir etmendir ki yapıtın olay örgüsü de, Handan'ın aşk ve sevgiyi arayış sürecinden oluşmaktadır.

Handan'ın duyduğu ilk aşk, onun öğretmenlerinden olan Nazım figürüdür. Nazım, Handan'ın özel ders hocasıdır ve yapıtta geriye dönüş tekniğiyle verilmiştir. Nazım'ın ondan yaşça büyük, aklen gelişmiş ve yaşadığı ilk aşkı olması onu Handan'a çekici kılan en önemli faktörlerdir. *“Yalnız ben, birdenbire küçük, çirkin ve dilsiz, onu dinlerken beni kendime fevkalade gösterecek*

kadar bende büyük şeyler bulanlara kızdım. Nâzım'ın ziyadar şahsiyeti, büyüklüğüyle küçüldüm, soldum, hiç oldum” (Adivar, 47). Kendini Nazım'ın yanında “küçülmüş, solmuş, hiç olmuş” olarak hisseden odak figürün hayranlık duyduğu öğretmeni karşısında baskın kimliğinin yok olduğu anlaşılır. Bu durumun arkasında ise Handan'ın aile hayatı yatmaktadır. İstanbul'un Kuzguncuk Tepesi'nde babası ve teyzesiyle yaşayan Handan'ın annesi ya da babasına yapıtta çok az yer verilmesinden Handan'ın otoriter ve onun hayatını yönlendirmesine yardım edecek ve kimliksel gelişimini sağlayacak ebebeyn figürlerinden yoksundur. Handan'ın gelişim çağındayken otoriter bir ebeeynden yoksun büyümesi, onun düşünce yapısını dönüştürmüş ve zihnindeki “güç” dengesinin bozulmasına sebep oluştur ve Handan Nazım'da aradığı otorite ve gücü bulmuştur.

Nazım ise Handan'ı sosyalist ideallerini aktarabileceği bir araç olarak görmektedir: “*Sanki Handan'ın dimağı, Handan'ın şahsiyeti haricinde bir şey yok gibiydi. Handan'a bazen memnu kitaplar getirmek için nefyedilmek tehlikesini bile göze alıyordu.*” (Adivar,77). Nazım'ın Handan'a yasaklanmış kitaplar okutması ve onun sadece şahsiyetini gördüğünü belirtmesi ise aralarındaki ilişkinin öğretmen-öğrenci dinamiğinin ötesine geçemediğini vurgular niteliktedir. “*Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş, kan, duman, ölüm yapanlardan olur musunuz?*” (Adivar, 80)

Nazım'ın evlilik teklifi ederken bile “memleket”, “ateş”, “kan”, “ölüm” gibi milli mücadeleye dair kelimeler kullanması onun “rasyonel bir sosyalist” kişiliğini Handan'la olan ilişkisinden üstte tuttuğunu ve bu sebeple onunla duygusal bir bağ kuramadığını destekler niteliktedir. Nazım, Handan'ın idealiyle evlenmek istemektedir, kendisiyle değil. Henüz dünya görüşü oturmamış Handan'ın siyasi bir kalıba uydurulmaya çalışıldığının farkına varması onu duygusal bir buhrana sürükler. Kimliğinin şekillenmesinde büyük rol oynamış bir karakterin bile onun benliğinin derinliklerini algılayamamış olması onun “aşk” hakkındaki hayallerini yıkarak psikolojik olarak dönüşüm geçirmesine ve ilerideki ilişkilerinde sevgisel boyutta yoksunluk çekmesine zemin hazırlamıştır. Öte yandan kendine yöneltilen evlilik teklifini kabul etmemesi, Handan'ın kimliğinin metalaştırılmasına fırsat vermediğini ve kendi özgür iradesiyle seçim yapmayı sürdürmesini simgeler niteliktedir.

4.2 Hüsni Paşa

Nazım ile yaşayamadığı aşk Handan'ı sevgiden yoksun kılarak tensel boyutta bir arayışa sokmuştur. Hüsni Paşa, yapıtta duygusal derinliği olmayan tensel birlikteliğin bireyde yarattığı psikolojik dönüşümü gözler önüne serer. Paşa, yapıttaki “karşıt” karakterdir ve birliktelikleriyle Handan'ın “ben”liğini yıkıcı ve kendi ideallerini gerçekleştirmesini engelleyici bir figür konumuna gelmiştir.

Önceki ilişkisinde hayal kırıklığına uğramış ve aşk hayalleri bozulmuş Handan'ın kırılğan benlik algısı en küçük bir iltifata bile yüklediği derin anlamı açıklayıcı niteliktedir: *“Siz güzeller, bizim gibi güzel olmayanların, güzel denildiği vakit ne hissettiklerini bilemezsiniz. Hatta söyleyen bir ihtiyar olsa bile.”* (Adivar,63) Handan'ın “siz güzeller” olarak hitap ettiği yeğenine Hüsni Paşa'yla olan ilişkileri aktarırken kendini “güzel olmayan” olarak nitelendirmesi ise o ana kadar entelektüel ve batılı yönleri dolayısıyla kadın kimliğinden ayrıştırılmış olmanın yarattığı psikolojik hasarı ve bireyde bıraktığı özgüvensiz duygu durumunu yansıtır. Hüsni Paşa, karşılaştığı diğer erkek figürlerden farklı olarak Handan'ı cinsel olarak arzulamaktadır ve bu durum zaten benlik algısı sarsılmış Handan'ı Hüsni Paşa'yla evlenmeye itmiştir.

Hüsni Paşa, yapıttaki “Batılılaşmış” erkek figürlerden biridir. Paşa, yapıtın genelinde süperego sistemini oturtamamış bir karakter olmasıyla öne çıkmaktadır. Freud'a göre süperego; *“Tüm ahlaksal kısıtlamaların temsilcisi, mükemmellik yolundaki çabaların savunucusudur.”*⁵ Yanlış Batılılaşma sonucu Hüsni Paşa modernleşmenin sadece kendi ideolojiyle uyan taraflarını benimsemiş ve modernleşme çerçevesinde kadınları ezici ve bireysel kimliklerini yok edici bir hal almıştır. Hüsni Paşa'nın evlilikten beklentisi ona aşkla bağlı bir eşin aksine ona hizmet edecek ve sadık kalacak bir kadındır. Kendisi ise evlilik kurumuna saygı duymamakta ve ahlaki çekinceleri olmaksızın Handan'ı aldatmaktadır: *“Altı ay, üç ay, üç gün, beş gün, beş saat, ne bileyim, namütenahi kadınlarla yaşadım. Bunlar aşağı yukarı çok muhtelif şekilde aynı şey idiler. Bir kadın!”* (Adivar,159) Paşa'nın evliyken metresleri olması ve yaşadığı ilişkileri herhangi bir

⁵ “İd, Ego Ve Süperego.” *Wikipedia*, Wikimedia Foundation,
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0d%2C_ego_ve_s%C3%BCperego.

çekince olmaksızın Handan'a anlatması onun kadın figürleri birer obje olarak gördüğünü ve karşısındakinin benlik algısına zarar verecek davranışlarda bile kendi arzuları doğrultusunda hareket etmeyi seçtiğini kanıtlar niteliktedir. Aynı zamanda Hüsnü Paşa-Handan ilişkisindeki “çok eşlilik” izleği evlilik Batılı ideolojilerin yanlış yorumlanmasını ve bu yanlış algının toplumdaki bireyleri modernleşmenin aksine gerici bir kafa yapısına sahip olmaya itmesini temsil eder. Kültürün olumsuz taraflarının bireylerin kafa yapısına entegre edilmesi ise hedeflenenin tam aksine evlilik kurumunda yozlaşmaya sebebiyet vermiştir. Eski etken ve tartışmacı karakterine karşın edilgen ve kabullenen rolü seçmesi, Handan'ın psikolojik deformasyonu ve tezat duygu durumunu göstermektedir.

Kendi düşünce yapısı ve cinsel dürtüler arasında ikilemde kalmış olan Handan, bilinçaltında ona zarar verdiğini bildiği bu evlilikte kalıp kalmamak arasında içsel bir savaş vermesine rağmen fiziksel olarak eylemsiz olmasıyla bir döngü içerisindedir. İçine attığı hisler ve bastırıldığı dürtüler etkisinde Handan hasta olmuştur. “*O gece Handan'ın sıtmalı, asabi hırıltuları ile, göğsünden çıkmayan azabı çıkartmak için uğraşan elleriyle sabaha kadar çırpındık. Artık Handan bir hasta idi.*” (Adıvar, 171) Handan'ın yaşadığı psikolojik çöküşün fiziksel boyutta etkilerinin olması yani Handan'ı bir “hasta” konumuna çevirmesi ruhsal durumun bireyin sağlığını bile etkileyebilecek nitelikte önemi olduğunun altını çizmiştir. Bu çerçevede Handan'ın olumsuz psikolojik dönüşümü, kimliğini oluşturmaktansa psikolojisini yıkıcı etkiye sahiptir. Server'in Refik Cemal'e yazdığı mektuplardan birinde ise Handan'ın psikolojik olarak geçirdiği dönüşüm ve trajik yok olmasına gidecek olan yolu ileriye dönüş tekniğiyle okura sezdirmektedir: “*Kapıdan çıkarken ilk defa olarak Handan'ın pek yüksek duran başının azıcık eğilmiş olduğunu gördüm.*” (Adıvar, 218)

4.3 Refik Cemal

Handan'ın kişiliğinin dönüşümünde etkili olan aşk izleğinin görüldüğü Refik Cemal, batılılaşmış kimliğe sahip bir figürdür. Önceki ilişkilerinde benliğinin anlaşılmadığı sezilen Handan kötü psikolojik dönüşüm geçirmesi nedeniyle kendini en yakın hissettiği ve onu duygusal olarak destekleyecek bir çevreye ihtiyaç duymuştur. Bu durum ise onun yeğeni Neriman ve eşi Refik Cemal'le yakınlaşmaya itmiştir.

Yapıtın genelinde; Refik Cemal “ben” anlatıcı konumundadır ve çoğu mektup onun bakış açısıyla yazıldığı için yapıttaki baskın bakış açıdır. Yapıttaki mektupların tamamı ise Handan’ın başka insanlar tarafından gözlemlerini ve onunla olan diyaloglarını içermesi açısından Handan merkezlidir.

Roman, Refik Cemal’in mektubunda kaleme aldığı bir evlilik müjdesiyle başlar; “*Evleniyorum Server, hem de kiminle olduğunu bilsen. Cemal Bey’in alafranga kızlarından biriyle*” (Adivar,8) Romanının başlarında “ben” anlatıcı konumunda olan Refik Cemal ve Handan’ın yeğeni Neriman olay örgüsüne dahil olur. Batının ilkelerini benimsemiş anlamına gelen “alafranga” her ne kadar Neriman ve Handan’ı betimlemek için kullanılmış olsa da aslında sadece Handan’ın modern kimliğini temsil etmektedir.

Osmanlı toplumunda ataerkil baskın bir yapı olması, geleneklere uyan özellikteki kadınların arzulanmasına yol açmaktadır. Neriman da toplumsal normlara uyan kişiliğiyle yapıtta ön plana çıkar: “*Beyazlar içinde, beyaz bir melek; saf ela gözleri, parlak kumral saçları ve iyi, pek iyi, pek müşrif tebessümüyle hemen kalbime girdi.*” (Adivar, 9) Melekler, dini görüşe göre saflıklarıyla ve mutlak iyi oluşlarıyla ön plana çıkan varlıklardır. Neriman’ın da bir meleğe benzetilmesi onun Refik Cemal tarafından arzulanmasının bir sembolü niteliğindedir. Öte yandan Neriman, geleneksel bakış açısını özümsemiş bir karakter olarak kendi benliğini oluşturamamış biri olarak öne çıkmaktadır. Bu yönü sebebiyle Neriman, fikir alışverişi için Handan’a danışmakta, Handan ise Refik Cemal ve Neriman’ın ilişkisine batılı bakış açısı sağlamaktadır. Refik Cemal’in, yapıttın merkezi konumundaki Handan’a dair önyargısı ve kafasında oluşmuş genellemeler vardır. Neriman’dan duyduğu söylemler ve başkaları arasında geçen diyaloglara şekillenmiş olan bu önyargı, Handan’ı aykırı bir kadın olarak belirtir. Neriman’ın ise Handan’ı bir abla olarak görerek sevmesi, örnek alması ve evliliklerinin her aşamasını ona danışması Refik Cemal’in Handan’ı kıskanmasına sebep olmasının yanında ilişkilerini destekler özellik de taşımaktadır:

“*(...) Çünkü Neriman’ın hayatında bu kadar kati bir hükümle yaşayan bir dostu azıcık kıskanıyordum. Bu kıskançlık, hayatımın yegâne bulutunu teşkil ediyordu..*” (Adivar,24) Refik Cemal, Handan ile ilk kez tanıştığında onunla kapsamlı sohbet etmiştir ve düşünce yapılarının bu büyük derece uyuşması Refik Cemal’in Handan’a karşı olan ön yargılarının kırılmasını sağlamıştır: “*Handan’la her şeyi konuştuk Neriman. Senin uykunu getiren içtimayat, iktisat, felsefe*

ve hatta politika, her şey konuştuk. (...).” (Adivar, 42) Yapılan bu sohbet, aynı zamanda Refik Cemal’in Handan’a olan bakış açısının değişme sürecinin başlangıcı niteliğindedir. Refik Cemal’in eşiyle konuşmadığı iktisat, felsefe gibi konuları Handan’la konuşabilmesi, karısında bulamadığı düşünce birliğini Handan’da bulduğunu gösterir. Bu durum ise Refik Cemal’in geleneksel kadın kimliğine sahip Neriman’ı eleştirmesiyle bir ikilem sezdirmektedir: “*Fakat seninle ve arkadaşlarla o kadar ruhumuzu yakan erkek rüyalarımızla onu (Neriman’ı) müşterek görmek bir hayal; o herkes gibi bu memleketin yetiştirdiği bir ruh değil, bir ot, bir çiçek, bir şey!*” (Adivar, 27). Alıntıda Neriman’ın “bir ot, bir çiçek” olarak betimlenmesi, Refik Cemal’in karısını pasif olan kimliği için sevmesiyle çelişki içindedir. Öte yandan başlangıçta sıkça yargılanmış Handan ise, baskın kimliğiyle Refik Cemal’e çekici gelmektedir. Kendileriyle aynı bilgi birikimine sahip olan kadınların özerkliğe bir tehdit olarak görülmesi, edilgen rolü benimsemesi sebebiyle yeterli bilgi birikimine sahip olmayan kadın figürlerin ise yargılanması, kadın figürlerin ataerkil toplum yapısında psikolojik olarak ikilemde kalması ve kimliklerini kabul görece biçimde şekillendirmesinin mümkün olmadığını altını çizer. Örnekler ve tiplerle farklı akıl yapısına sahip karakterlerin yansıtılması her iki görüşün de doğru ve yanlış yönlerini ortaya koyarak doğru senteze ulaşılmaya çalışılmıştır.

Handan’ın Hüsnü Paşa’yla olan trajik çıkmazını Paris’te ilk kez gözlemleme fırsatı bulan Refik Cemal, Handan’la tanışmasından itibaren Hüsnü Paşa ve Handan’ın ilişkisini kahraman-anlatıcı bakış açısıyla Neriman’a anlatarak: “*Bu anlaşılmaz, yalnız, küçük kadının hayatına kendi hodkâm arzularını koyanlara hiddet ettim. Zavallı Nazım bile bu kadından ne istemişti?*” (Adivar,119). Alıntıda “zavallı” kelimesi, Paşa’nın Handan’a karşı empati dolu yaklaşımını gözler önüne serer. Handan’ın evlilik kurumuna duyduğu saygıyı ve ona karşı aşk beslemeyen birinin etkisi altında kişiliğinin değişmesini gözlemleyen Refik Cemal ona yapılan haksızlıklara akıl erdirememekte ve Handan’ın ruhsal olarak Hüsnü Paşa’ya teslim olmuşluğundan ötürü ona acımaktadır. Handan’ın kimlik dönüşümünün mutlak bir değişime yol açtığı nokta, iç çelişkileri sebebiyle hastalanmasıdır. Yaşamı boyunca “güçlü kadın” kimliğini temsil eden Handan’ın verdiği psikolojik savaşlar sebebiyle hastalanması onu bunalıma sokmuştur.

Fiziksel ve zihinsel olarak yok olmaya başlamış Handan’a en çok destek olan karakterin de Refik Cemal olduğu görülmektedir. Refik Cemal, empati duyduğu bu karaktere bakıcı ve destekleyici

rolü üstlenmiş iken Handan'la birbirlerine olan aşkları doruk noktaya ulaşmıştır. Handan'ın eski etken kimliği yerine “kuzu gibi itaatkar” kimliği gelmiştir. Handan'ın ortaya çıkan psikolojik zayıflığı, onu kadınlığından arındırarak Refik Cemal tarafından bir “çocuk” olarak hitap edilmesine yol açmıştır. Refik Cemal'in Handan'a olan şefkatli sevgisi ve ona çocuk gözüyle bakması Freud'un Baba-Kız kompleksiyle açıklanabilir: Baba-kız kompleksine göre kız çocukların yaşamında karşı cinsten ilk deneyimlediği sevgi, babalarının onlara gösterdiği sevgidir. Freud, aile yapısını değerlendirirken geleneksel aile yapısını kılavuz almıştır; geleneksel yapıya göre otoriter karaktere sahip baba figürü kızını korumakla yükümlüdür ve bu sebeple çocuklar, kendilerini babalarının yanında korunaklı ve güvende hissederler. Benliği zedelenmiş ve bu sebeple hasta olmuş Handan da kendini savunmasız hissettiği için ona bakacak otoriter bir erkek figürü arzulamaktadır ve bu figür Refik Cemal olmuştur. Refik Cemal'in Handan'a gösterdiği yapıcı-onarıcı sevgi her ne kadar iyi niyet içermiş olsa da dönem şartlarının altında kalmış Handan'ın çektiği vicdan azabını arttırmış ve kimliksel çatışmalar yaşamasına sebep olmuştur.

5. ODAK FİGÜRÜN DÖNÜŞÜMÜ VE KİMLİKSEL YOK OLUŞU

Yüzeysellikten ve figürün dışsal özelliklerinden bilinç akışı tekniği kullanılarak figürün iç dünyasına geçilmesi onun kişiliğini tüm derinlikleriyle algılamamızı ve figürün okur gözünde bireysel kimlik kazanmasını sağlar. Yapıtta kullanılan “mektup” tekniği de farklı karakterlerin iç monologlarını içerdiği için çok yönlü bir anlatım sunmaktadır. “Taassüsler” bölümünde ortaya çıkan Handan'ın psikolojik duygu durumu da 1. tekil kişi anlatımla okura aktarılmaktadır. Yapıtın geneli boyunca “ideal karakter” olarak gözlemlenen Handan'ın hastalık sırasında düşüncelerinin aktarılmasıyla onun zayıf ve insani yönleri ortaya konulmuş ve karakterin tüm boyutlarıyla algılanması hedeflenmiştir. Odak figürün bilinç akışı aynı zamanda onun benliğini oluştururken psikolojisinin yapılanmasını ve yıkıma uğramasını da gözler önüne serer niteliktedir.

Handan'ın bilinç kaybından sonra düşüncelerinin aktarıldığı “Taassüslerim” bölümünde kimliğinin parçalandığı ve çelişkili duygular hissettiği açığa çıkar. Refik Cemal'e duyduğu aşk sebebiyle vicdan azabı çeken Handan, bu durumu kabullenememiştir ve bu sebeple psikolojik bunalıma girmiştir. Sadakat ve bağlılık duygularına karşın arzularının ihaneti onun kendini ötekileştirmesine yol açmıştır:

“Ben o kadar kokmuş, o kadar tefessüh etmiş bir leke, bir et parçasıyım, başka bir şey değil, değil cennette hatta cehennemde en yakıcı en işkence edici derinlikleri bile beni kusup atmalı. Ben ebedîyen hiçbir yerde kendime yer bulamamalıyım.” (Adıvar, 216).

Handan, geçmiş yaşamını anımsamakta, sevgisel karşılık bulamadığı ilişkisindeki metreslerin yerine kendini koymaktadır: *“Hep Hüsnü Paşa'nın hayatını yaşıyordu. Kendisiyle olan hayatını değil, metresleriyle olan hayatını. Bir zaman hep Matmazel Juliette idi. Kırık bir Paris telaffuzu ile güya Juliette oluyordu. Sonra yine Meli, bir Fransız ismi. En nihayet Mod oluyordu. Hep o fena kahkahalarla güya Hüsnü Paşa'yı celbetmek için onunla öteki kadınların hüviyetine giriyor, onlar gibi söylüyor, yaşıyordu. Ve hezeyanları arasında en çok dikkat ettiği şey bu ruhunu kemiren kâbusa kendisinin Handan olduğunu belli etmemektir.” (Adıvar, 340)*

Bilinç dışı bir şekilde Hüsnü Paşanın metreslerinin yerine kendini koyması ve onların kılığına girerek kendini kabul ettirmeye çalışması Handan'ın psikolojik yok oluşunu simgeler. Kendini benliğiyle kabul ettirememiş olan Handan, başka kadınların kılığına girmesine rağmen duygusal olarak tatmin olamamış ve “Handan olduğunu belli etmeyerek” benliğinden tamamen soyutlanmıştır. Bu durum, odak figürün psikolojik dönüşümünü tamamlayarak yok olmasını yani ölmesiyle sonuçlanmıştır. Odak figürün bu şekilde ölmesi “intihar” olarak yorumlanabilmektedir. Yazar analaticının Handan ve Refik Cemal'in toplumsal normlara uymayan yasak aşkını bu şekilde sonlandırmasının sebebi ise yazarın, dönemin şartları altında bu birlikteliği destekleyecek yetkisi olmamasıyla ilişkilendirilebilmektedir.

6. SONUÇ

Türkçe A dersi kapsamında yazdığım tezimde Halide Edip Adıvar'ın “Handan” adlı romanında dönem şartlarının ve aşk olgusunun odak figür olan Handan'ın üzerinden dönem şartları ve kimlik dönüşümüne etkisi neden-sonuç bağlamında ele alınarak incelenmiştir. Bu tezin yazılma amacı içinde bulunulan zaman ve uzamın yaşanan ilişkilerle birlikte bireyin kimliği üzerindeki etkilerinin ne denli önemli olduğunun vurgulanmak istenmesidir. Handan, kuzenleriyle beraber batılı sistemiyle eğitim alan öğrenmeye hevesli bir birey olmasından ötürü yapıttaki modernleşmiş kadın konumuna konularak kendi karakterine zıt karakterlerle ilişkilerde bulunmuş ve kurduğu ilişkiler yıkıcı etkileriyle odak figürün kimliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşıtlarına olgunluğu ve

entellektüel birikimi sebebiyle yakınlık hissetmeyen Handan'ın kendinden büyük karakterlerle sohbet etmesi ve ilk aşkı olan Nazım ile de sahip olduğu entellektüel birikim dolayısıyla samimi olması Nazım'ın, Handan'ın, olabileceği kimlik potansiyeliyle evlenmek istemesine yol açmıştır. Kimliğinin ilk aşk yaşadığı kişi tarafından dönüştürülmek istenmesi ise Handan'ın bireysel kimlik yıkımının başlangıcı kabul edilebilir. Daha sonra yaşadığı ilişkilerde sadece bedensel bir ilişki arayışına girmesi, sadakatsiz davranışlara ve ilişkide başka kadınlara boyun eğmesi Handan'ın ideallerini kaybetmemek için izlediği bir yol olmuştur. Handan'ın beğenilmek uğruna bireysel menfaatlerini arka plana atması ise onun kimlik dönüşümündeki en belirgin hasarı yaratmış ve sonunda gerçekleşecek olan trajik yok oluş evresini yani “hastalığını” başlatmıştır. Handan'ın yaşadığı son aşkında ise duygusal ve ruhsal olarak tatmin olmasına rağmen evli olduğu için geleneksel görüşe uymayan aşk olgusu olmasıyla kendi değerleriyle uyumayan duygular hissetmesi onun bir kez daha hislerini bastırarak kendi iç dünyasına dönmesine sebebiyet vermiştir. Handan'ın iç dünyası ve içinde yaşadığı çelişkili düşünceler onun yaşadığı kimlik bunalımını sezdirir niteliktedir. Handan, kendini Hüsnü Paşa'nın metresleri gibi farklı karakterlere dönüştürerek kabul ettirmeye çalışmış ve hafızası yerine gelmeye başladıkça fiziksel olarak iyileşse de psikolojik bozulmalar yaşamıştır. Kimlik dönüşümünün son evresi olan “intihar” ile sonlandırılan yapıtta baş karakterin ölümünden sonra bile çevresi tarafından eleştirilmesi ve aynı zamanda yaşadığı tek gerçek aşkın toplum şartları nedeniyle yaşamamış olması ise dönem şartlarının odak figürün kararlarını ve psikolojisini değerlendirirken aldığı kararlar ve yaşantısındaki vazgeçilmez yerin altını çizer.

KAYNAKÇA

- Şahin, Doç. Dr. Veysel. “Kurmaca Teknigi Bakimindan Halide Edip Adivarin Handan Romani.” *Academia.edu*, 31 Oct. 2018,
https://www.academia.edu/37678185/KURMACA_TEKNIGI_BAKIMINDAN_HALIDE_EDIP_ADIVARIN_HANDAN_ROMANI.
- Atabağsoy, Naim. “Handan Romanında Batılılaşmış Kadın Karşısında Batılılaş(AMA)Mış Erkekler.” *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 21 Mar. 2019,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/rumelide/issue/44047/540995>.
- ERZEN, Fatih. “Bilge Kadının Aynadaki Yüzü (HALİDE Edip Adivar'in Romanlarında Yapı Ve izlek).” *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 28 July 2016,
<https://dergipark.org.tr/en/pub/littera/issue/23838/253959>.
- “HALİDE EDİP ADIVAR’IN ROMANLARINDA YAPI VE İZLEK.” *T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI*,
https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/407122/yokAcikBilim_388285.pdf?isAllowed=y&sequence=-1.
- Kaplan, Kürşat. “Mektup Türü Bağlamında ‘Handan’ Romani incelemesi.” *Academia.edu*, 1 Jan. 2022,
https://www.academia.edu/80379774/MEKTUP_T%C3%9CR%C3%9C_BA%C4%9ELA_MINDA_HANDAN_ROMANI_%C4%B0NCELEMES%C4%B0.
- KARABULUT, Mustafa. “Halide Edip Adivar'in Romanlarında idealize Etme Bağlamında Kadın Ve EĞİTİM.” *Turkish Academic Studies - TURAS*, 27 Dec. 2021,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/turas/issue/67245/1009936>.
- LK Dönem Türk Romanlarında Yanlı Batılı Ma Sonucu Yabancı an*
...https://dedekorkutdergisi.com/Makaleler/1817760260_alver_ahmet.pdf.

